

הפולמוס על אוסקר שינדלר

מאת: אוריאל פיינרמן

אוסקר שינדלר הוא, ללא ספק, אחת הדמויות הבולטות "המלוות" את המסעות לפולין. סרטו של שפילברג, שכמעט ואין קבוצה שאינה צופה בו בדרך לקרקוב או – וזאת המלצתי – בנסיעה ממנה לאחר הביקור בעיר, משאיר רושם עז על התלמידים. הסיור הרגלי ברובע קאז'ימייז', המעבר על הגשר, הביקור בגטו ברובע פודגוז'ה, העצירה ליד שער הכניסה למפעל והסיבוב במחנה פלאשוב, רק מחזקים את המפגש עם המציל הגרמני, עם יהודי קרקוב בכלל ועם "יהודי הרשימה" בפרט. אמנם הביקור בקרקוב אינו אמור להיות "בעקבות הסרט 'רשימת שינדלר'", שהרי סיור בעקבות סרטים גובל כמעט בפיקציה, ואולם אין מערערים על כך שהיצירה של שפילברג היא כלי עזר מעולה להדרכה, המסייע לקבוצה לגעת בסיפור. והנה מתברר, שלעתים נשמעות הערות המערערות על דמותו של שינדלר. "הוא לא היה בדיוק כזה...", "שפילברג ייפה את הדמות האמיתית", "העובדה היא שהוא לא ממש הוכרז כחסיד אומות העולם", "כוונותיו לא היו טהורות", "סרט הוא רק סרט". כיוון שביטויים כאלה פוגעים בקונצנזוס, במיוחד אצל תלמידים שסוף סוף חשים שהצליחו להתחבר עם סיפור מימי השואה, יש מקום לבדוק את אמיתותם, לבחון את התנהגותו של שינדלר ואפילו – עד כמה שניתן – את מניעיו ואת כוונותיו. נקודת המוצא של התחקיר הזה היא הפולמוס סביב דמותו של שינדלר, שהתרחש מאחורי הקלעים של "הוועדה לחסידי אומות העולם" ביד ושם במשך כשלושים שנה.¹

קבלת פנים סוערת

ב-28 באפריל 1962, ביום הולדתו ה-54, הגיע שינדלר בפעם הראשונה לארץ. עד למותו בשנת 1974, הוא עוד יבקר 16 (!) פעמים בישראל. ביקורו הראשון נערך בתקופה של שלהי משפט אייכמן.² כידוע, העמדתו לדין של הפושע הנאצי גרמה להתעניינות עצומה בתקופת השואה, וביקורו של שינדלר היה, מהבחינה הזאת, בעייתי המתאים. ההשוואה בין מעשיהם של הנאצים מצד אחד לבין פועלו של המציל הגרמני מצד שני הייתה טבעית למדי. כבר חודשים ספורים לפני כן, בחודש דצמבר 1961, השווה העיתון "דיילי מייל" הבריטי את מעשיהם של אייכמן ושינדלר, וציטט משפט מתוך עצומה, שנחתמה על-ידי "ניצולי שינדלר": "לא שכחנו את מצרים, לא שכחנו את המן, לא שכחנו את היטלר. אך בזוכרנו את הרשעים, לא שכחנו את הצדיקים. זכרו את אוסקר שינדלר."³ בקבלת הפנים לשינדלר, שנערכה בנמל-התעופה שבלוד, נכחו מאות אנשים, רובם יהודים שניצלו על-ידו בימי השואה. כותרות העיתונים ביום שלמחרת העידו על האווירה, ששררה בנמל-התעופה באותו יום: "קבלת פנים נלהבת בלוד לגרמני מציל יהודים רבים",⁴ "קבלת פנים סוערת, כמוה רואה שדה התעופה של לוד רק לעתים נדירות..."⁵.

ראשיתו של הפולמוס

הבקשה להכיר בשינדלר כ"חסיד אומות העולם" הוגשה, כמובן, על-ידי הניצולים מקרקוב ומברניליץ.⁶ התוכנית הייתה, שבטקס המרכזי של יום השואה 1962 יישב שינדלר במקום של כבוד, ליד נשיא המדינה יצחק בן צבי. כן תוכנן ששינדלר ישתתף בטקס נטיעת עצים בשדרה לחסידי אומות העולם, יחד עם עוד אחד-עשר אנשים שהוכרו כחסידים. והנה, ימים אחדים לפני קיומם של האירועים החגיגיים, הופיע אדם, בשם יוליוס וינר, שטען כי אין להעניק לשינדלר שום תואר כבוד, שכן מדובר ב"נאצי שהחליף את עורו". וינר גם הזהיר, שאם יתקיים טקס הנטיעה בשדרה, הוא יעורר סערה במקום ויעקור את העץ שזה עתה ניטע. מסיבה זו הוחלט לבטל את הטקס המתוכנן, בתואנה ששינדלר הצטנן. טקס הנטיעה בשדרה התקיים לבסוף כעבור חמישה ימים, ללא נציגים רשמיים של המדינה ומבלי שווינר יידע על האירוע.

¹ ברצוני להודות לשופט בדימוס ד"ר משה בייסקי, אשר הקדיש לי מזמנו היקר ותרם תרומה רבת חשיבות לרוחה של הכתבה ולתוכנה. כן אני מודה לד"ר מרדכי פלדיאל, מ"הוועדה לחסידי אומות העולם" ביד ושם, על הערותיו התורמות והמעשירות.

² אייכמן הוצא להורג ב-31 במאי 1962.

³ "The Good German Schindler", Daily Mail (London), December 11, 1961

⁴ הציטוט העברי מתוך: תומס קנילי, **רשימת שינדלר**, (מאנגלית: עמשי לוי), הוצאת כתר, ירושלים 1994, עמ' 336.

⁵ עיתון **הארץ**, 29 באפריל 1962.

⁶ עיתון **למרחב**, 29 באפריל 1962.

⁶ בראש הוועדה היוזמת עמד מר יעקב שטרנברג. שינדלר היה המועמד ה-32 להכרה כחסיד אומות העולם.

"פרשת שינדלר" תפסה במהרה תאוצה, ועוד לפני שהתקיים הטקס החלופי התפרסמו כתבות, שערערו על טיבם של מעשי החסד של שינדלר. עיתון "הארץ" פרסם כתבה תחת הכותרת "איש קרקוב טוען: שינדלר היה נאצי והחליף את עורו לקראת סוף המלחמה".⁷ במקביל החלו להגיע ליד ושם מכתבים רבים, אשר יצאו כנגד העמדה של וינר. לדוגמה, מר מרדכי ברודר, מניצולי שינדלר, כתב את הדברים הבאים: "כאיש מסורתי והמאמין באלוקים אז אוסקר שינדלר בעיני, לא רק אחד מחסידי אומות העולם, אלא אפשר לכנותו כאחד מהל"ו שהודות להם העולם קיים".⁸

מפגש מרגש בבית-מלון

באותו שבוע התקיימה בבית-מלון בתל-אביב קבלת-פנים לכבודו של שינדלר. מבין 1,200 ה"שינדלריוודן" התגוררו בארץ כ-240, ואלה הגיעו יחד עם משפחותיהם. הדוברים, ביניהם יצחק שטרן, הרעיפו שבחים על שינדלר. בנאומו אל מול 700 הנוכחים באולם, הודה שינדלר על קבלת-הפנים הנרגשת, והתייחס, בין היתר, לטענות של וינר:

...אכן לא היה קל בימים ההם. שום דבר לא היה קל... אל תשכחו כי אז אחד פחד מהשני – גם הגרמנים. אני השתדלתי להיות בסדר ואילו היו יותר גרמנים שהיו מוכנים לסכן עצמם ודאי היה המצב אחר. גם לי היו לא מעט צרות בגלל התעסקותי ביהודים, ולכן תבינו שרגיל אני לכך. ואם כעת קם אחד בישראל עם טענות נגדי ביחס לעסק שלו – הרי האמת כבר סופרה על-ידכם, ואכן אמת הם הדברים שנאמרו כאן – הכול אמת. אשר לי אינני מייחס חשיבות לאותה האשמה, חבל רק שלכם היא גרמה עגמת נפש. כאשר אני שומע כעת מפיכם את הדברים הנוגעים לכול אחד מכם ויושב אני בין מאות יהודים יידיים אשר ביחד עברו את התקופה הקשה ההיא עולה הכול מחדש. באתי לפולין לעסוק בעסקים ולא להציל יהודים. אבל נתקלתי ביהודים. לא הייתי אז "נעבעך". עבדתי והרווחתי הרבה. אבל מאז ומתמיד היו לי ידידים יהודים. עוד לאבי היו ידידים יהודים שלהם עזר, ולי בבית-הספר היו 17 חברים יהודים...⁹

עדותו של יוליוס וינר¹⁰

בסופו של דבר, על-אף הכמות הגדולה של הניצולים, שהיו מוכנים להמליץ על מעשי ההצלה של מיטיבם, החליטה הוועדה לחסידי אומות העולם שביד ושם שלא להעניק את התואר לשינדלר, וזאת בשל התנגדותם של שני יהודים מקרקוב, יוליוס וינר ונתן וורצל.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה עבד יוליוס וינר, בן ה-35, בחנות של אביו, ברחוב קרקובסקה 51. מדובר היה בעסק סיוטנאי לכלי מטבח מאמייל. בעדותו, שניתנה בשבועה בשנת 1956, סיפר וינר על המפגש הראשון שלו עם שינדלר, כשזה התפרץ לעסק המשפחתי ב-15 באוקטובר 1939:

אחרי שהפיל טרור על אבי ועל כל העובדים שלנו בצורה המזכירה התקפות גנגסטרים, קודם כל שם ידו על הקופה, נעל דלתות הכניסה, ואחרי כן הכריז שהחל מרגע זה הוא מקבל לידי את ניהולו של העסק בתור קומיסר. הוא התנפל בצורה ברוטאלית על אבי, שטף אותו בזרם של עלבונות ושמות גנאי ואיים עליו באקדח.

לפי וינר, כאשר אשתו פנתה אל שינדלר, שלא יאה להתעלל בצורה כזו באדם זקן, הוא החל לצעוק עליה במילים האלה: "שתקי! חזירה יהודית! תלמודיסיטית שכמותך! כעת אתם תדעו אותי ואת היטלר!" בהמשך המשיך שינדלר להתעלל בווינר האב, ובין היתר אילץ אותו לנשק תמונה של היטלר. החנות עברה לחסותו של שינדלר, ורק לווינר הבן הותרה הכניסה אליה, שכן הוחלט שיוליוס ימשיך בעבודתו במקום. כעבור חודש, גירש שינדלר, ששימש כ"טראוהנדר",¹¹ את יוליוס וינר מהמפעל, "כיוון שאתה

⁷ כתבה בעיתון הארץ, מיום 2 במאי 1962.

⁸ מכתב ליד ושם מיום 3 במאי 1962. תיק אוסקר שינדלר.

⁹ תיק אוסקר שינדלר.

¹⁰ העדות ניתנה בשנת 1956 והועברה ליד ושם בשנת 1962.

¹¹ "טראוהנדר" הוא הכינוי שניתן למפקחים, שהחרימו עסקים בפולין הכבושה.

רמאי, כיוון שאתה גנב, כיוון שאתה עושה זאת מתוך הרגל... הסתלק מכאן, יהודי פושע שכמותך, ואם תעזי עוד פעם לעבור את סף הדלת של מפעל זה, זה יעלה לך בראשך".

ביום שלמחרת, חזר וינר למפעל בתקווה שיצליח לבטל את רוע הגזירה. שינדלר קרא לאנשי א.ס.אס, וביקש מהם ללמד את היהודי לקח. אלה לקחו את וינר לחדר צדדי, הכו בו מכות רצח ולבסוף אמרו לו: "אתה, יהודי שורץ כינים, אם תעזי עוד פעם להטריח את כבוד המנהל, אם עוד פעם תעזי לבוא הנה... אז תלך לאותו מקום, שממנו לא חוזרים יותר".

כעבור זמן התברר לווינר, שאשמת הגניבה, כביכול, שבה הואשם ושגרמה להרחקתו מהמפעל, בווימה על-ידי שינדלר עצמו. "אז התברר לי, ששינדלר, ברצותו ליצור בעיני הצוות אמתלה להרחקתי מהמפעל, ביים מחזה ממש שטני של גניבה מבית החרושת שלו על-ידי לקיחת כמות גדולה יותר של סחורה כביכול על-ידי".

לאחר שהתגלגל ממחנה למחנה, חזר וינר לקרקוב בסוף המלחמה, ומצא את בית-החרושת המשפחתי ריק והרוס. לטענתו, בניגוד לבתי-חרושת אחרים, שעם שובם של בעליהם היהודים היו מלאים בסחורות, היה מפעלו ריק, וזאת כי שינדלר ניצל אותו לטובתו עד תום. חלק מהמחסנים אף נהרס בתקופת הכיבוש, על מנת לאפשר גישה נוחה לבית-בושת שבקרב מקום...

וינר ידע, כמובן, שעדותו עשויה להשפיע על עתידו של המציל הגרמני, ובכל זאת החליט לומר את דבריו, בהדגישו ששינדלר היה "איש עולם תחתון וקלגס היטלראי, לא יותר קטן מכל הפושעים והרוצחים". לדעתו, מעשי ההצלה הרבים בקרקוב ובברלין היו בגדר אליבי, כשהתברר שהמלחמה תסתיים במפלת הגרמנים: "אז בדיוק פתאום נהיה 'אוהב שמיים', אוהב יהודים, אז פתאום התלהטה בקרבו אהבה גדולה ליהודים, אז הוא מתחיל לאט, אך באופן עקבי, להניח יסוד איתן, שעליו יהיו חייבות להתנפץ כל ההאשמות האפשריות בעתיד". אמנם וינר עצמו סיים את המלחמה במפעלו של שינדלר בברלין, מה שבוודאי הציל את חייו, ואולם לא היה בעובדה הזו כדי לשנות את עמדתו העקרונית, שבשנים הראשונות של המלחמה היה שינדלר "קלגס צמא דם". ועל כן, להערכתו של וינר, יש להעמיד את הגרמני לדין כפושע מלחמה...

בסוף עדותו, שכאמור ניתנה שש שנים לפני ביקורו הראשון של שינדלר בארץ, הסביר וינר את המניעים שדחפו אותו לומר את דבריו הקשים:

לא מניעים אותי רגשי שנאה אפשרית כל שהיא, ששינדלר חי כיום בארגנטינה בהילת המיטיב של יהדות אירופה, כשהוא ממש טובל בזהב, ששדד ממני, מוורצל ומקורבנות אחרים, שכפי הנראה אינם חיים יותר, ואני, אחרי שעברתי את הגיהינום של היטלר, עובד כיום בתנאים הפרימיטיביים ביותר של החיים, בתור פקיד מדינה. אני רוצה רק על ידי הסרת ההילה המעטרת את גולגולתו הרצחנית של שינדלר להשיג סיפוק עבור סבלותיי וסבלות משפחתי ועבור מותו של אבי זכרונו לברכה, שאותו רצח שינדלר, אם לא פיסית, אז נפשית.

עדותו של נתן וורצל¹²

עד המלחמה היה נתן וורצל הבעלים של מפעל ברחוב ליפובה 4. לאחר כניסת הגרמנים לקרקוב, עבר בית-החרושת לחסותו של שינדלר. וורצל אישר בעדותו את סיפוריו של וינר, במיוחד את התיאור על הכאתו בידי אנשי א.ס.אס. יחד עם וינר תכננו השניים להעמיד את שינדלר למשפט, כבר בשנת 1956. ואולם, לאחר שנים אחדות של תכנון, החליט וורצל, בשנת 1962, לנטוש את המערכה המשפטית, כי "עניין זה עובר את כל גבולות יכולתי לשלוט בעצמי, וכתוצאה מכך נתקבלה החלטה נמרצת במשפחתנו לשכוח כל מה שהיה".¹³ בהמשך התברר, שלוורצל היו שיקולים נוספים: נודעו לו מעשיו הטובים של שינדלר, אשר האפילו על מעשיו הרעים, ומכיוון שהגרמני נמצא כעת ללא פרוטה, ראוי היה שלא לצאת כעת נגדו.

החלטת הוועדה לחסידי אומות העולם

בעקבות הערעור בימי ביקורו של שינדלר בארץ, החליטה הוועדה לחסידי אומות העולם להזמין את וינר למתן עדות נוספת. באופן כללי חזר וינר על גרסתו, כן התייחס לעובדה שהיה אחד מרשימת האסירים

¹² העדות הועברה ליד ושם בשנת 1956.

¹³ מתוך: תיק אוסקר שינדלר.

שהועברו לברינליץ, וקבע ש"יכול להיות ששינדלר הציל את חיננו, ובשביל זה צריך לשלם לו, אבל לא להכתירו כחסיד אומות העולם". בשנת 1963 התקיים דיון בפני הוועדה, בראשות השופט לנדוי ובנוכחות העדים הבאים: השופט משה בייסקי, מר יצחק שטרן, מר יעקב שטרנברג ומר נתן וורצל. השופט בייסקי טען, ש"מעשיו מדברים בעדו. נניח אפילו שקרה לו מקרה, כפי שטוען וינר, אין זה שקול כנגד כל מעשיו הטובים... בשבילי שינדלר הוא חידה במובן הטוב ביותר שהכרתי. אינני מכיר עוד מקרה כזה של הסתבכויות למען יהודים...". בכל זאת נטה השופט לנדוי שלא להעניק לשינדלר את התואר הנכסף, גם אם הייתה מעין חזרה בתשובה, שכן כל מי שפגע ביהודים במהלך המלחמה אין להכיר בו כחסיד אומות העולם. ואולם, היו אחרים בוועדה שטענו, שאין לחפש צדיקים גמורים אלא "אנשים ששמו נפשם בכפם", כפי שרשום בחוק חסידי אומות העולם, ועל כן לא ניתן להתעלם ממעשי ההצלה הרבים, רק בשל התנגדות של איש אחד שחש שנעשה לו עוול. חשוב לציין, שרוח הדברים בדיון הייתה, שקיים רוב להצעה להעניק את התואר לשינדלר, ואולם יושב-ראש הוועדה, השופט לנדוי, הצהיר שאינו יכול להשלים עם העובדה שמכריזים על אדם, שאינו נקי לחלוטין מפגיעה ביהודים, כחסיד אומות העולם, ולכן יהיה עליו להסיק מסקנות אישיות. האיום בהתפטרות עשה את שלו, והוועדה החליטה להישאר מאוחדת ולהצטרף לדעתו של השופט לנדוי. ההחלטה הסופית שהתקבלה נוסחה בשני סעיפים עיקריים:

1. על יסוד עדויות רבות, שהובאו לפניה, קובעת הוועדה לציון חסידי אומות העולם של יד ושם, שמר אוסקר שינדלר עשה גדולות למען הצלת יהודים בשנות השואה באירופה. בין פעולותיו יש לציין את מאמציו להחזיק את היהודים שעבדו בבית החרושת שלו בזבלוצ'ה¹⁴ בתנאים אנושיים, ולהעביר לשם יהודים ממחנה פלאשוב לשם הצלתם ממוות; הוצאת כשבע מאות גברים וכשלוש מאות נשים ממחנה פלאשוב ערב חיסולו הסופי והעברתם לברינליץ; הצלת הנשים שכבר הובאו לאושוויץ; הצלת כמאה יהודים, שרידי מחנה גולשאו, מתוך קרונות רכבת חתומים, והחזרתם לחיים על ידי טיפול מסור, שניתן להם על ידי מר שינדלר ורעייתו; דאגה מתמדת לבריאות היהודים שבבתי החרושת שלו, על ידי מתן מזון נוסף, רפואות וטיפול רפואי, יחס אנושי אל יהודים אלה ומאמצים בלתי פוסקים להקל על סבלותיהם; דאגה להבאת מתים יהודיים לקבר ישראל. את מעשיו ההומניטאריים הללו עשה שינדלר תוך סכנת מוות מתמדת, שהייתה מרחפת עליו כמציל יהודים. על כל אלה הוא זכה להכרה טובה עמוקה מצד מאות היהודים שניצלו הודות למאמציו, והוא ראוי לתודת העם היהודי כולו.
2. לידיעת הוועדה הובאו טענותיהם של ה"ה יוליוס וינר ונתן וורצל נגד מר אוסקר שינדלר, על גזלת רכוש ומעשי אלימות שנעשו בהם ובאביו של מר יוליוס וינר. אין הוועדה יכולה להגיע למסקנות בדבר טענות אלה, בלי שיתקיים בירור עובדות מלא בין ה"ה וינר וורצל לבין מר שינדלר – בירור שאין בידי הוועדה לקיימו.

בסופו של דבר, בשל התנגדותם של שני אנשים, לא הוענק לשינדלר התואר של "חסיד אומות העולם". יש לזכור, שבשנים הראשונות לפועלה של הוועדה לחסידי אומות העולם היו מעניקים תואר בשלוש דרגות אפשריות: בדרגה הראשונה העניקו תעודה בלבד. בדרגה השנייה ניתנה אפשרות לנטוע עץ בשדרה לחסידי אומות העולם. רק בדרגה השלישית והמלאה היה חסיד אומות העולם מקבל גם מדליה.¹⁵ הסיבה, שכבר בשנת 1962 נטע שינדלר עץ הרוב בשדרה, הייתה שכללים אלה עוד לא נקבעו באותם ימים. כעבור שנים הוענק לשינדלר תעודה, אך מעולם לא זכה לקבלת מדליה ולהכרה מלאה, בחייו, כחסיד אומות העולם.

בזכות מצב פרדוקסאלי

ב-9 באוקטובר 1974 נפטר אוסקר שינדלר בהילדסהיים שבגרמניה. סיבת המוות הייתה התקשות עורקים מתקדמת בלב ובמוח, שגרמה להתקף לב. כעבור שבועיים נקבר בבית-הקברות הלטיני בהר ציון שבירושלים. באותה תקופה שימש השופט משה בייסקי כיושב-ראש הוועדה לחסידי אומות העולם, אך כיוון שהיה בעצמו מ"יהודי הרשימה", החליט שלא להעלות מחדש את הדיון בנושא שינדלר, על מנת שלא יישמע שהוא מנצל את מעמדו לקידום עניין אישי. השנים חלפו, והמדהים הוא, שעד לראשית שנות

¹⁴ שם האזור התעשייתי בקרקוב, שבו נמצא מפעלו של שינדלר.

¹⁵ כעבור שנים בוטלו הדרגות השונות, וכיום מוענקת "תעודת כבוד" אחת ויחידה.

התשעים, רבים מניצולי שינדלר לא ידעו שמיטיבם לא הוכר כחסיד אומות העולם, שכן הימצאותו של העץ בשדרה נתפסה כהכרה מלאה בפועלו של האיש. בשנת 1993 הגיעה אמילי שינדלר, בת ה-85, לארץ, לרגל צילומי הסצנה האחרונה של הסרט "רשימת שינדלר". הוועדה לחסידי אומות העולם החליטה לנצל את האירוע ולהעניק לגברת שינדלר את התואר של "חסידת אומות העולם", על מעשיה הטובים כלפי היהודים, בעיקר בתקופת ברזיליץ.¹⁶ לפי ד"ר מרדכי פלדיאל, מהוועדה לחסידי אומות העולם, יצרה ההחלטה מצב פרדוקסאלי, שגברת שינדלר תוכרז כ"חסידת אומות העולם" ואילו בעלה יישאר ללא הכרה מלאה. דיוני הוועדה סביב תיקו של שינדלר חודשו, והפעם הוחלט להעניק את התואר המלא, ללא התנגדויות. היה זה שלושים ואחת שנים לאחר ביקורו הראשון של שינדלר בארץ ותשע עשרה שנים לאחר שהובא למנוחת עולמים בירושלים...

לפי תמר שרון, שכתבה עבודת גמר מרתקת בנושא "סיפור הצלת יהודי קרקוב על-ידי אוסקר שינדלר",¹⁷ ההחלטה להעניק את התואר המלא לשינדלר נבעה, בין היתר, מהשינויים שעברה החברה הישראלית. שנת 1962 הייתה שנת פעילותה הראשונה של הוועדה לחסידי אומות העולם. התחושה הייתה, שיש לחפש את חסידי אומות העולם האולטימטיביים, מבלי להתחשב בנסיבות של ימי המלחמה. דמותו של שינדלר, שלא הייתה נקייה מכול רבב, לא התאימה לרוח התקופה. השתייכותו למפלגה הנאצית, ענידת סיכת "צלב הקרס" על דש בגדו, החרמת הרכוש היהודי והפגיעה, לכאורה, בווינר ובוורצל היו אבני-נגף מחמירות שלא אפשרו הענקת תואר באופן מלא, למרות 1,200 ניצולים שהיו מוכנים להעיד לטובת מצילים. ואולם, עד לשנת 1993 כבר הוכרו כ-14,000 אנשים כחסידי אומות העולם. אם כי הדרישה למעשה הצלה ללא שום תמורה נותרה במקומה, הרי שכבר לא חיפשו את חסידי אומות העולם המושלמים מבחינה מוסרית, וכעת ניתן היה לזכות את שינדלר בהוקרה המלאה.

האם, אכן, החליף שינדלר את עורו?

במאמרו "בין רשימת שינדלר לבין הרכבת של קסטנר", העלה ליאון שלף את הסברה הבאה:

ניתן להעלות סברה, כי שינדלר, איש ערמומי ובעל כושר ראיית הנולד, הבין בשלב מסוים כי מצבו של הצבא הגרמני נואש, וכי עליו לבנות לעצמו אליבי בדמות חיובית ואצילה של מציל יהודים. אומנם בפעולותיו הוא הסתכן עד כדי מעצר, אולם גם הסיכון הזה היה מחושב: מול התמוטטות ההגנה הגרמנית והאנדרלמוסיה שנוצרה, טובים היו סיכוייו ממילא לצאת ללא פגע ממעשיו למען יהודים.¹⁸

שלף גם קבע, שלא רק שבצדק לא זכה שינדלר לתואר של חסיד אומות העולם בשנות השישים, אלא גם שאין להציג אותו כאדם המייצג את מה שהאדם הבודד יכול היה לעשות בימי השואה:

בהקשר לשינדלר, עברו במפלגה הנאצית פוסל אותו אולי מלהיות חסיד אומות העולם, פוסל אותו בוודאי מלהיות הסמל של אציל נפש, פוסל אותו מלהיות דגם לאחרים של מה שניתן לעשות בתנאים המחרידים של השואה – כפי שהמחישו כמה אנשים – כי מה שהוא עשה התאפשר בשל חברותו בתנועה הנאצית. ולכן, הרוצה לדעת מה על האדם הבודד לעשות בתנאים מחרידים של השואה ובתנאים אחרים פחות חמורים אם כי חמורים דים – לא ימצא את הדגם לכך בסיפור של שינדלר בעל הרקע הנאצי והקשרים עם בעלי שררה במשטר, אלא באלפי מקרים שמתועדים בארכיון של 'יד ושם'.¹⁹

¹⁶ בסופו של דבר קיבלה אמילי שינדלר את התעודה בטקס חגיגי שהתקיים בארגנטינה כעבור כחודשיים.

¹⁷ תמר שרון, פנס במחשכים – סיפור הצלת יהודי קרקוב על-ידי אוסקר שינדלר, עבודת גמר בהנחיית הגב' אהובה אריכא, ב"ס "בליך" רמת גן תשנ"ט, עמ' 112.

¹⁸ ליאון שלף, בין רשימת שינדלר לבין הרכבת של קסטנר – על מציאות היסטורית, מיתוסים תקשורתיים ואמת משפטית, מתוך: משפט והיסטוריה (עורכים: דניאל גוטוויין ומנחם מאוטנר), מרכז זלצן שזר לתולדות ישראל, ירושלים תשנ"ט, עמ' 350.

¹⁹ שם, עמ' 352.

הערכת פועלו של שינדלר בתחילת דרכו אינה, אם כן, נטולת כל השלכה חינוכית או ערכית. אכן, יש מקום לשאול האם, כפי שטען יוליוס וינר והעריך שלף, היה שינדלר נאצי לכל דבר, שרק לאחר תבוסות הגרמנים בקרבות סטלינגרד החליף את עורו ו"הפך" לאדם טוב המציל יהודים. במילים אחרות, האם ניתן למצוא עדויות של ניצולים, התומכות או הסותרות את ההתנהגות של שינדלר בשנים הראשונות של המלחמה, כפי שהיא תוארה בידי וינר וורצל?²⁰ נדמה שהתשובה לשאלות אלה ברורה למדי. כבר בחודשים הראשונים של הכיבוש הנאצי בפולין, התגלה שינדלר כגרמני מסוג אחר. כך לדוגמה, העיד יצחק שטרן, בעת ביקורו הראשון של שינדלר בישראל, בשנת 1962:

את שינדלר הכרתי ביום 18 בנובמבר 1939, כשהוא בא לידידו הקומיסר של הפירמה בה עבדנו... שינדלר היה נכנס מזמן לזמן לפירמה שלי. כשהכרתיו בפעם הראשונה והושיט לי את ידו אמרתי "אני יהודי" – כי כזכור היה יהודי חייב להודיע לגרמני שהנה יהודי הוא – שינדלר ענה בביטול: "דברי הבל, למה אתה מספר לי זאת, כלום איני יודע בעצמי, למה אתה מזכיר לי שאני גרמני?" ... היה באותו שינדלר משהו מיוחד. התנהגותו כלפיי הייתה לגמרי שונה מזו של גרמנים אחרים.²⁰

בהמשך דבריו סיפר שטרן על אירוע שהתרחש שלושה חודשים בלבד לאחר כיבושה של קרקוב בידי הגרמנים:

שינדלר נתגלה לראשונה ב-4 בדצמבר 1939. הוא בא למשרד החברה בה עבדתי בהידור רב, כולו אומר גרמניות וכוח, ובהיכנסו צעק "ממחר זה יתחיל, כל הבתים ברובע היהודים עד למקום פלוני יכותרו ויהיה שמח" (אותה שעה לא היה עוד גטו והיהודים ישבו בכל חלקי העיר). אנחנו לא שמנו לב לדבריו, לא האמנו לו, אבל באותו הלילה התחיל הכול, כפי שגילה שינדלר. כל הבתים היהודיים עד לבית פלוני כותרו, התחילו חיפושים ואנשים רבים נרצחו בבתיהם ובבתי-כנסת. כפי שאתם בוודאי זוכרים המשיך הפוגרום כמה ימים, ואסרו על היהודים לצאת החוצה. לאחר שחזרנו לעבודה הזכרנו "הלא שינדלר גילה לנו את כל התוכנית ואנחנו הטיפשים, לא שמנו לב לדבריו!"²¹

משתי אנקדוטות אלה עולה, שגם אם שינדלר היה, בראשית המלחמה, אופורטוניסט שביקש לנצל את כיבושה של פולין לשם רווחים כספיים, הרי שכבר באותה תקופה נתגלו ניצנים של אופיו המיוחד השונה כל-כך מהגרמני הנאצי הטיפוסי. כאן המקום לציין, שגם תומס קנילי, בספרו "רשימת שינדלר", שיצא לאור בשנת 1982, הזכיר בצורה מרומזת, את יוליוס וינר. קנילי, אשר ערך תחקיר מעמיק על שינדלר וראיין עשרות ניצולים מקרקוב וברינליץ, העריך נכונה את דמותו של שינדלר וידע שלא היה הגרמני טלית שכולה תכלת. וכך כתב קנילי באחד הפרקים הראשונים, המתייחס לתקופה הראשונה של שינדלר בקרקוב:

ממבט ראשון, דומה שאין זה אלא ייפוי הירואי של הסיפור לבוא ולומר, כי אוסקר מעולם לא הואשם בהתחמקות ממילוי ההסכמים הלא-פורמליים האלה. הן כבר בשנה החדשה יהיה לו ריב גדול עם קמעונאי יהודי אחד בקשר לכמויות התוצרת שהאיש זכאי ליטול ברחבת הטעינה של ד.א.פ.²² ברחוב ליפובה. ועד יומו האחרון ינטור הג'נטלמן טינה לאוסקר על רקע זה. אך שאוסקר לא מילא הסכמים – דבר זה לא נאמר לעולם.²³

קנילי גם ידע לספר, שהתקיימה שיחה בנושא, בין שינדלר לבין שטרן:

²⁰ יצחק שטרן, עדות בערב לכבוד שינדלר, 2 במאי 1962. תיק אוסקר שינדלר.

²¹ שם.

²² "דויטשה אמאיל פאבריק".

²³ תומס קנילי, רשימת שינדלר, עמ' 57.

אותו ערב בא שטרן כדי לספר לאוסקר כי משפחה, שנקרא לה כאן בכינוי משפחת ס',²⁴ מפיצה עליו סיפורי רכילות. המדובר בדוד ס' הזקן ובליאון ס' הצעיר, ההולכים ומספרים אפילו ברחובותיה של קאז'ימיז'... כי אוסקר הנו גנגסטר גרמני, בריון.

אכן, הבן היה אוסף סביבו קהל מאזינים ומספר להם כי שינדלר שלח את ה.ס.ס. שיכו אותו. אך הסיפור שלו היה משתנה מפעם לפעם...²⁵

לפי קנילי, שינדלר הודה שקילל והכה את בני משפחת ס':

אוסקר הודה שהתפרץ בזעם לחדר התצוגה של משפחת ס' וקרא לאב ולבן חמסנים וגזלנים ופיצה את עצמו מתוך הקופה על כלי המטבח שבני ס' נטלו ממנו ללא סמכות ואישור. אוסקר הודה שחבט לליאון הצעיר בפרצופו, אך כאן נסתמו הודאותיו.²⁶

קנילי לא התעלם, אם כן, מפרשת וינר, ובכל זאת הוא הגיע למסקנה, כפי שלדעתו תפס אותה שטרן, העשויה להיות מקובלת על רבים:

...לא זו בלבד ששטרן לא האמין כי אוסקר התחיל לבקש מה.ס.ס טובות מסוג זה, אלא גם הבין נכונה, כי לשאלה אם להאמין או לא להאמין למסופר בקשר לאירועי הפרשה הזו, אין כל קשר ושייכות ליעדים הרחבים יותר שלו-עצמו. היא תיעשה קשורה ושייכת רק כאשר ואם הר שינדלר יפגין דפוס קבוע של התנהגות ברוטאלית. לתכליתו ויעדיו של שטרן, התפרצויות אקראי לא נחשבו. אילו היה אוסקר אדם צח וטהור ונקי מכל חטא, הרי הדירה הזו לא הייתה קיימת כלל במתכונתה הנוכחית...²⁷

כלומר, שאין לשלול שפה ושם, אכן, הייתה לשינדלר התנהגות לא-ראויה, ואולם אם בוחנים את כלל המעשים, ואפילו מהחודשים הראשונים של המלחמה, הרי שאין מנוס מלהסיק, שהאיש היה שונה מהגרמנים האחרים כבר מתחילת הדרך. ובעניין טענתו של שלף, ש"הרוצה לדעת מה על האדם הבודד לעשות בתנאים מחרידים של השואה... לא ימצא את הדגם לכך בסיפור של שינדלר...", קובע ד"ר מרדכי פלדיאל, מהוועדה לחסדי אומות העולם ביד ושם, את הדברים הבאים:

ההיפך הוא הנכון. שינדלר הוא הדוגמה למה שהאדם הבודד יכול היה לעשות. נתוניו של שינדלר היו לחיות חיי "פלייבוי", שכל מטרתו היא "אני ואפסי עוד". אך כשהבין את המתרחש הוא הפך את עורו ופתח בפעולות הצלה. לוולנברג היה צוות של עשרות אנשים. לעומתו פעל שינדלר לבד, ובמשך תקופה ארוכה מאוד. לכן שינדלר הוא בהחלט דוגמה למה שאדם בודד, שלא היה בנוי לכך מלכתחילה, יכול היה לעשות.²⁸

מחקרו של פרופ' דוד קראו (David M. Crowe)

פרופ' דוד קראו, מאוניברסיטת אלון (Elon) בצפון קרוליינה, חקר את סיפורו של שינדלר במשך שבע שנים. את תוצאות המחקר פרסם בספר עב-כרס של 766 עמודים, בשם **Oskar Schindler: The**

²⁴ המחבר העיר בהערת שוליים את סיבת אי-הזכרת שם המשפחה, ולו רק בשם בדוי: "...בקהילת קרקוב הייתה מצויה הקשת השלמה של שמות המשפחה המקובלים ביהדות פולין, ושימוש בשם כלשהו – גם בדוי – עלול לפגוע בזכרה של משפחה שנספתה או בידידים של אוסקר שעודם בחיים".

²⁵ תומס קנילי, **רשימת שינדלר**, עמ' 64.

²⁶ שם, עמ' 65.

²⁷ שם, עמ' 65.

²⁸ מתוך ריאיון של מחבר המאמר עם ד"ר פלדיאל.

Untold Account of His Life, Wartime Activities, and The True Story Behind The

List. נדמה שאין היום אדם בעולם המכיר את שינדלר טוב ממנו. תוך כדי קריאה בספר ניתן היה אפילו לחשוב, שקראו הכיר את שינדלר יותר משינדלר הכיר את עצמו! מעניין אם כן לבדוק איך ההיסטוריון מעריך את דמותו האמיתית של המציל הגרמני.

תחילה נאלץ קראו "להילחם" עם הרושם שעשו עליו ספרו של קנילי וסרטו של שפילברג, כך שיוכל לבחון את דמותו של שינדלר בצורה האובייקטיבית ביותר. בצעדים הראשונים של התחקיר – כך מודה המחבר בחלק האחרון של ספרו – הוא נגעל ממהלכיו של שינדלר סביב התקופה של פרוץ מלחמת העולם השנייה. בשלב הזה שינדלר לא היה יותר מאשר מרגל גרמני באבוור, המסייע לנפילתה של הרפובליקה הצ'כוסלובקית, והמנצל את כיבושה של פולין לעשיית רווחים קלים. ואולם, ככל שהמחקר התקדם, תוך כדי הראיונות הרבים עם אנשים שהכירו את האיש מקרוב והעיון במסמכים היסטוריים, חש קראו שהיחס שלו לשינדלר משתנה לטובה.

לגבי השינוי שעבר שינדלר ביחסו ליהודים, התמודד קראו עם השאלה, האם ניתן לציין רגע מסוים, שגרם למהפך האנושי והסיט את בעל המפעל האופורטוניסט למסלול של חסיד אומות העולם. כזכור, לפי סרטו של שפילברג, האקציה של חיסול גטו קרקוב, במרץ 1943, היא זו שגרמה לשינוי הדרמטי בגישתו של שינדלר. על-פי הסרט, ההתבוננות בילדה אחת לבושה אדום מיקדה את שינדלר באדם האחד, ובכך הוציאה אותו מהתייחסות כוללנית ליהודים. אמנם סצנת "הילדה באדום" לא התרחשה בפועל, ואולם עדיין יש מקום לשאול, מתי התרחש בדיוק המהפך של שינדלר.

לפי קראו, התשובה לשאלה זו ברורה למדי: לא היה שום רגע דרמטי שגרם לשינדלר לעשות את כול שביכולתו להצלת יהודים. לאמתו של דבר, השינוי התרחש בצורה איטית, ככול ששינדלר תפס את משמעותו של המשטר הנאצי ונחשף לזוועות של השואה:

In the end, there was no one, dramatic, transforming moment when Oskar Schindler decided to do everything he could to save his Jewish workers. I think that Keneally and Spielberg found such a moment very useful. I also think they were wrong.²⁹

יותר מכך, לדעתו של קראו, היה מאבקו עד כדי הסתכנות של שינדלר עבור היהודים דרך להתנגד למשטר הנאצי שהכזיב:

In others words, helping his Jews became one of the ways Oskar acted out his own disillusionment with the Nazi system.³⁰

הפולמוס מסביב לרשימה

ואם בפולמוס על שינדלר עסקינו, אזי יש מקום להעיר הערה בקשר לפולמוס נוסף, הפעם סביב הרכבתה של הרשימה המפורסמת. הרשימה כללה, כזכור, 1,100 שמות. עבור אסירי פלאשוב, ששמעו על חיסולו הקרוב של המחנה והעברתם למחנות אושוויץ או גרוס רוזן, הייתה הכניסה לרשימה עניין של חיים או מוות. רבים ניסו להכניס את עצמם לרשימה, גם תמורת שוחד. ועל כן, אין זה פלא שלאחר המלחמה הושמעו טענות אחדות על האופן שבו הורכבה הרשימה, ולפחות אדם אחד יתלה את האשמה לכך שלא נרשם ברשימה בשינדלר עצמו. מדובר באסיר לשעבר מ"אמאליה", שבשנת 1963 כתב מכתב ל"אגודת מרטין בובר" על בגידתו של שינדלר בו. לדבריו, על-אף שהדירקטור התחייב להציל את אסירי מפעלו שבקרקוב, הוא עצמו לא נכלל ברשימה, ומסע הייסורים שלו הביאו לגרוס רוזן, למאוטהאוזן ולצעדות המוות. כעת, ממקום מושבו שבניו-יורק, הוא לא היה מסוגל לשכוח את המעילה באמון מצדו של שינדלר. כנגד הטענות האלה, ראוי להבהיר שאחת מדמויות המפתח בהרכבת הרשימה הייתה זו של מרסל גולדברג. גולדברג היה פקיד לענייני כוח-אדם בפלאשוב וידו הייתה קרובה מאוד לרשימה. עובדה זו גרמה למאמצי שכנוע, בעיקר בשוחד, מצד אסירים שהיו מוכנים לשלם הכול כדי להיכלל ברשימת החיים. מבחינתו של מפקד פלאשוב החדש, בישר, שהחליף את אמון גת העצור על מעשי שחיתות, העיקר

David M. Crowe, **Oskar Schindler: The Untold Account of His Life, Wartime Activities, and The True Story Behind The List**, Westview Press, 2004, pp. 625.

³⁰ שם

היה שהרשימה לא תעבור את המספר שנקבע, 1,100.³¹ אכן, ידוע שאנשים שילמו לגולדברג כדי שזה ירשום אותם ברשימה, וסביר בהחלט שבאותה מידה שידו הוסיפה – היא גם מחקה. באותם ימים היה שינדלר עסוק מעל הראש בפרטי העברת המפעל למוראביה, ואין להאשים אותו שלא בדק פעם נוספת את הרכב הרשימה הסופית, לפי הנתונים של הרשימה המקדמית שכללה כ-1,000 שמות. למותר לציין, שגם מרסל גולדברג מצא את עצמו ברשימה...³²

מעשיו הפחות ידועים של שינדלר

על מנת שלא ייווצר רושם מוטעה מהכתבה הזו, ברצוני לתאר מעשים נוספים של שינדלר, שאינם מופיעים בסרטו של סטיבן שפילברג. מעשים אלה מוכיחים, לדעתי, שגם אם שינדלר לא היה נקי מכל רבב, הרי שכוונותיו בקשר ליהודים היו כנות ואמיתיות, שכן אם רק באליבי ובטיהור העבר חשקה נפשו יכול היה להסתפק בעשירית בלבד מכלל פעולותיו למען היהודים.

א. העברת ידיעות ותמונות על מחנה פלאשוב להונגריה ולארץ ישראל

בעדותו משנת 1962 סיפר יצחק שטרן על כך, שבקיץ 1943 הובא ממחנה פלאשוב לבית-החרושת שבזבלוצ'ה. שטרן, שבאותו יום היה חולה, נכנס למשרדו של שינדלר ומצא אותו בחברת שני אנשים. בקשתו של הדירקטור הייתה שהאסיר היהודי יכתוב סקירה מקיפה על הנעשה במחנה פלאשוב. מחשש לפרובוקציה, ביקש שטרן לשוחח ביחידות עם שינדלר ולהזהיר אותו על כך:

שינדלר כמעט יצא מכליו מרוב כעס. כתבתי את הסקירה. אותו ערב הזמין שינדלר אליו את מפקד המחנה אמון גט למשתה עם 'ידידים תעשייניים'. הוא השקה את גט עד שנשתכר לחלוטין. למחרת בא שינדלר עם ידידיו 'התעשייניים' למחנה והם צילמו את כל מה שביקשו לצלם בעזרת מצלמה מיקרוסקופית. הלכתי לפניהם, הראיתי להם את המחנה, וכל פעם שהיה צריך לצלם מקום קבורתם של חברינו שנרצחו או אובייקטים מסוימים – הייתי מתכופף כאילו לשם תיקון שרוכי נעלי... את הסקירה עם התמונות העבירו האנשים האלה דרך הונגריה – טורקיה לארץ ישראל.³³

ב. הנסיעה לבודפשט

עוד לפני חיסולו הסופי של הגטו בקרקוב נסע שינדלר להונגריה, וניאות להיפגש עם נציגי ועד ההצלה ולדווח בצורה בלתי-אמצעית על הנעשה בפולין בכלל ובקרקוב בפרט. כעבור חודשים, לאחר הקמתו של המחנה בפלאשוב, שימש שינדלר כצינור להעברת כספים שנשלחו בידי ועד ההצלה בהונגריה. הסכומים היו ניכרים והגיעו ל-150,000 רייכסמרקים. יש לציין, שלא תמיד היה קל לשינדלר לחלק את הכסף הרב, שכן היהודים חשדו שמדובר בפרובוקציה.

יתכן שהנסיעה להונגריה הייתה גם קשורה לאחת הפרשיות העלומות בחייו של שינדלר. לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, היה שינדלר מרגל מטעם שירות המודיעין של הצבא הגרמני, הידוע בשמו "אבוור" (Abwehr). מעניין שבארכיון של המודיעין הצ'כי קיים תיק על שמו של שינדלר, שנעצר ונחקר על פעולתו למען גרמניה! משימתו העיקרית של שינדלר הייתה לרגל באזור קרקוב ולספק מידע על הצבא הפולני. מספרים – שהרי הסיפור הזה לא הוברר עד הסוף – ששינדלר הוא זה שסיפק את המדים הפולניים עבור מבצע הביום של ההתקפה הפולנית על תחנת שידור גרמנית, מה ששימש כעילה לפלישה לפולין בספטמבר 1939. ראוי לציין, ששינדלר נמנע כל חייו מדבר על פעילותו ב"אבוור". בכל אופן, נראה שקשריו עם קציני השירות המודיעין הגרמני סייעו לו רבות, הן בעסקיו הראשונים בקרקוב, הן בהמשך דרכו הנפתלת בשנות המלחמה. כאמור, יתכן שהנסיעה לבודפשט נעטפה באריזה מבית-היוצר של המודיעין הגרמני.

³¹ כאן המקום לציין, שבניגוד למתואר בסרט, כבר לא היה אמון גט מפקד פלאשוב, בעת הרכבת הרשימה. גט נעצר בחודש ספטמבר 1944, במסגרת החקירה הרחבה על השחיתויות במחנות, ואילו הרשימה הורכבה כחודש לאחר מכן.

³² כאן המקום לציין, שלאמתו של דבר לא הייתה רשימה אחת בלבד אלא תשע (!). לפי קראו, חלקו של שינדלר בהרכבת הרשימות היה, אכן, שולי לחלוטין.

³³ יצחק שטרן, עדות בערב לכבוד שינדלר, 2 במאי 1962. תיק אוסקר שינדלר.

ג. הכנסת לחם לפלאשוב

כאשר שונה מעמדו של מחנה פלאשוב, ממחנה עבודה למחנה ריכוז, נאסר על היהודים לצאת משטח המחנה, אפילו לעבודה במפעלים קרובים. כיוון שאף נאסר המגע בין אסירים יהודים לאסירים פולנים, לא הייתה גם אפשרות לסחור במחירים סבירים, ומחירו של הלחם בשוק השחור הרקיע שחקים. לאחר ששטרן סיפר על כך לשינדלר, נתן הגרמני הוראה להעביר סכום של 50,000 זלוטי לד"ר מיכאל וייכרט, שעמד בראש "משרד הסעד היהודי".³⁴ כעבור ימים אחדים הוכרז לחם, שנקנה בשוק השחור בקרקוב, אל מחנה פלאשוב, והמחירים חזרו לרמתם הקודמת. כאן המקום לציין, שידו הארוכה של שינדלר הגיעה גם עד לבחינת עתידו של מחנה פלאשוב. אם הייתה מתקבלת ההחלטה לסגור לחלוטין את מחנה העבודה בפלאשוב, היו האסירים נשלחים למחנות אחרים, ובמיוחד למחנה אושוויץ. לכן התפללו אסירי פלאשוב, שהמחנה לא ייסגר אלא יהפוך למחנה ריכוז. כשהגיעה משלחת אס.אס לבחון את השטח, בראשותו של הגנרל מקסימיליאן שינדלר (!), "דאג" שינדלר להפסקת חשמל בזמן הביקור בסדנאות העבודה. בצורה כזו לא התרשמו חברי המשלחת מטיבן הירוד של המכונות, ופלאשוב הפך לאחד מעשרים ממחנות הריכוז הקבועים ברחבי הרייך השלישי.

ד. העברת המפעל לברינליץ

אמנם פרשת העברת המפעל מקרקוב לברינליץ מוזכרת באריכות בסרט, ואולם יש מקום להבהיר כמה נקודות שרק מרומזות או שאינן מוזכרות כלל. ראשית, לפי עדות עצמו, השקיע שינדלר במעבר מקרקוב לברינליץ סכום של כ-100,000 מרק, שהם כ-40,000 דולר. שנית, המחנה בברינליץ שכן לא הרחק מעיר הולדתו של שינדלר, צוויטאו, בחבל הסודטים. האוכלוסייה המקומית הייתה מורכבת בעיקר מגרמנים, דבר הבא לידי ביטוי בשם הגרמני של המקום. הסרט מתמקד, בעיקר, בקשייו של שינדלר בהרכבת הרשימה המפורסמת. אין תיאור של נסיעותיו הרבות לברלין ולסודטים, במטרה לשכנע קצינים ואנשים בעלי-השפעה לתמוך בתוכנית ההעברה. גם לא מתוארת הנסיעה למחנה גרוס רוזן שבשלזיה ויצירת קשר עם המפקד הסהבריך, שהמפעל בברינליץ היה מחנה-בת ה-104 (!) שלו. שלישיית, שינדלר ניסה לשכנע את יוליוס מאדריץ' להצטרף אליו בהעברת מפעלו, על 3,000 אסיריו היהודים, מפלאשוב למוראביה. מאדריץ', שעל פעולותיו למען היהודים בקרקוב הוכר כחסיד אומות העולם, ויתר על האפשרות הזו, ככל הנראה בשל ההערכה שאין סיכוי להצלחת תוכנית מוראביה. בסופו של דבר, אם שינדלר היה מוותר על הרעיון ההרפתקני, שסיכויי ההצלחה שלו היו, לכאורה, נמוכים, הוא היה בכל זאת זוכה להכרה על מעשיו הטובים בקרקוב ובפלאשוב, כפי שקרה עם מאדריץ'. ואולם, שינדלר לא ויתר, ודביקותו במטרה הוכיחה את עצמה והצילה חיים.

ה. הפלה מלאכותית

פעם אחת, נכנסה אסירה אחת להיריון. אם הדבר היה מתגלה, ברור שהאישה הייתה נשלחת למחנה השמדה. שינדלר נסע לקרקוב, שעמדה להשתחרר בידי הצבא האדום, והביא משם את הציוד הרפואי הדרוש כדי שיבצעו הפלה מלאכותית. בצורה כזו ניצלה האישה ממוות בטוח.

ו. הרכבת ממחנה גולשוב

אחד ממעשי ההצלה הגדולים של שינדלר, שאינו מוזכר כלל בסרט, הוא הצלתם של אסירים יהודיים שפוננו בחורף האחרון של המלחמה ממחנה גולשוב, במסגרת הפינוי הכללי של מחנות אושוויץ. כמה אסירים משלוחת גולשוב פונו בקרונות בקר חתומים ללא אוכל ומים. הטרנספורט נדד בדרכים כשבועיים ימים, מבלי שאף מפקד מחנה ניאות לקבל את המשלוח בתחומו. לבסוף נתקעה הרכבת בקרבת ברינליץ. כאשר שמע על הרכבת יצא שינדלר אליה, פתח את הקרונות הקפואים, הוציא את היהודים אשר רוח חיים עדיין פיעמה בהם והביאם אל המפעל. אשתו, אמילי, שלפי אחת הגרסאות היא זו שדרכנה את שינדלר לעשות מעשה ולהציל את יהודי גולשוב הקופאים למוות, סייעה בהחייאתם, בהכנת אוכל ובהשגת תרופות שנועדו להבריאם. כך ניצלו כ-80 אחוז מהיהודים ששהו באותה הרכבת, למרות שלא היה אחד ששקל יותר מ-35 ק"ג ברגע פתיחת הקרונות. ולא להלוא שמצאו את מותם בגלל הקור או הרעב דאג שינדלר לקבורה יהודית, בחלקה שנרכשה בבית-קברות נוצרי. את הלוויה עצמה ערך הרב מנשה

³⁴ בעבר נקרא הארגון בשם "עזרה עצמית קהילתית יהודית". הגרמנים הרשו את פעילותו של המשרד, מטעמי הסוואה. לד"ר וייכרט היו קשרים עם הצלב האדום הגרמני. רבים מיהודי קרקוב התייחסו בצורה שלילית והשדנית לוייכרט. אחרי המלחמה הוא נשפט וזוכה.

לברטוב. נראה שמעשה זה הוא מקרה יוצא דופן של הקמת בית-קברות יהודי מסודר בתקופת השואה. עשרות היהודים שניצלו מרכבת גולשוב משלימים את מספר ניצולי שינדלר לכ-1,200, שכן הרשימה עצמה כללה 1,100 שמות.

ז. חלוקת נשק לאסירים בברינליץ

בשל החשש שמא השומרים בברינליץ יחסלו את אסירי המחנה ברגע האחרון, החליט שינדלר לרכוש נשק, שיחולק לאסירים במקרה הצורך. מדובר היה בתת-מקלעים, רימונים, ששה רובים וכמה אקדחים.

לסיכום, נביא מדבריו של השופט בייסקי, במאמר ביקורת על הסרט של סטיבן שפילברג: "הסרט, על אף אורכו, אינו מראה אלא חלק (אולי חלק קטן) ממעשיו של שינדלר במשך חמש וחצי שנות המלחמה".³⁵ דבריו תואמים את אלה של יצחק שטרן, שבערב ההוקרה לשינדלר, בביקורו הראשון בארץ בשנת 1962, אמר את הדברים הבאים:

אחי אם היינו יושבים כאן עוד חודש ימים לא הייתי מספיק לספר ולהזכיר לכם הכול, כי מה שסיפרתי לכם ועוד אספר לכם היום אינם אלא טיפה מן הים ממעשיו של איש זה.³⁶

בייסקי משוחח על שינדלר

תוך כדי הכנת הכתבה, נפגשתי לשיחה ארוכה עם השופט בייסקי.³⁷ יותר מכול רציתי שבר-שיחי ישרטט בפניי פרופיל של שינדלר ויעריך נכונה את דמותו ואישיותו. נראה שאין כיום אדם בארץ – מאז מותו של יצחק שטרן – אשר הכיר כמוהו את שינדלר. בייסקי, אשר נולד בעיירה דז'אלושיצה שמדרום לקיילצה ועבר לקרקוב בגיל בר-מצווה, גורש למחנה פלאשוב כאשר היה בן 23. מתוקף תפקידו בכרססת המחנה, נכלל אוטומטית ב"רשימה" של שינדלר, אך כיוון שלא רצה להיפרד מאחיו הגדול החליט לוותר על ההעברה לברינליץ. ברגע האחרון ממש, הודיעו לו שאחיו יכול להצטרף, וכך מצא את עצמו ברכבת לגרוס-רוזן, משם הגיע אל המפעל של שינדלר בסודטים. בין היתר, היה השופט לעתיד (!) מסייע בהכנת חותמות מזויפות עבור שינדלר, שהיה קונה ומוכר סחורות בשוק השחור. כשינדלר הגיע בפעם הראשונה לארץ, בשנת 1962, היה בייסקי אחד האנשים שקיבלו את פניו ליד המטוס. באותה תקופה היה, כאמור, חבר בוועדה לחסידי אומות העולם, כך שהכיר את "הפרשה" מקרוב. עם הזמן גם נתמנה ליושב-ראש הוועדה. בייסקי היה מהמקורבים ביותר לשינדלר. עד היום ניתן לראות בחצר ביתו עץ שניטע על-ידי שינדלר.

יותר מכול כועס השופט בייסקי על העוול שנעשה לשינדלר. כיוון שבזמנו לא רצה לנצל את מעמדו לקידום עניין אישי, הוא לא לחץ על הוועדה שעמד בראשה, אך מהשיחה אתו ניכר עד כמה זעם על עצם הפולמוס מסביב לדמותו של שינדלר ולהאשמות שהיה, כאילו, נאצי שהחליף את עורו:

מה שחשוב אינו מה היה אלא מה עשה. חוץ מזה, אם היה באמת נאצי שהחליף את עורו, אזי על אחת כמה וכמה שהגיע לו להיות חסיד אומות העולם. לגבי ההאשמות, כביכול, נגדו, אני זוכר שאוסקר הכחיש מכול וכול את סיפור המכות לאביו של וינר. הוא ממש רתח על כך. גם ברור לי שזה לא התאים לדמותו של האיש. כך גם הסיפור שאילץ את וינר לנשק תמונה של היטלר. תראה, כשנודע בתקשורת ששני אנשים מערערים על דמותו של שינדלר, הוזמנה מסיבת עיתונאים. השאלות שנשאלו היו נוקבות וקשות, בעיקר על קשריו עם גרמנים רמי-מעלה. שינדלר ענה בידיש – כי ידע להתבטא בשפה זו! – ש"עם הרב הראשי של פולין לא יכולתי לנהל משא ומתן!"

לגבי וינר אני יכול לספר לך, שבשנת 1971 נפגש עם שינדלר, ובנוכחות יצחק שטרן וניצולים אחרים לחץ את ידו ואף נישק אותה. באותו מעמד ביקש וינר את התנצלותו של שינדלר. הניצולים שנכחו במפגש הציעו לווינר לגשת ליד ושם ולומר את דברו. התברר שהסיבה העיקרית לעמדתו הקשה של וינר כנגד שינדלר הייתה "צוואתו" של אביו, אשר נספה במחנה פלאשוב. ברגעי גסיסתו דרש וינר האב מבנו, שלא ישכח את מה ששינדלר

³⁵ משה בייסקי, על אוסקר שינדלר והסרט 'רשימת שינדלר', מתוך: קובץ יד ושם כ"ד, ירושלים, תשנ"ה, עמ' 252.

³⁶ תיק אוסקר שינדלר.

³⁷ השיחה התקיימה בביתו ב-8 בספטמבר 2005.

עשה "למפעל שלנו". כלומר, שפועלו של יוליוס כנגד שינדלר נבע, בעיקר, ממניעים אישיים, משפחתיים ורגשיים...

...אין ספק שאוסקר היה אדם מורכב. מצד אחד, אהב את החיים הטובים. היה שתיין, אם כי לא ראיתו שיכור ולו פעם אחת. כן היה רודף נשים. יותר מכול, היה אוסקר פזרן. היה מסוגל לבזבז אלפי דולרים בימים ספורים. מצד שני, בכל הנוגע לתקופת המלחמה, לא מצאתי אדם כשינדלר – באנושיותו, במחויבותו לעזור, ובמיוחד בנכונותו להסתכן. הרי הוא יכול היה להישאר איש טוב, גם אם לא היה מסתכן כל-כך הרבה, אבל דרישתו העצמית לסייע הביאה אותו להסתכן שוב ושוב...

...דווקא בסיפורים הקטנים אפשר להכיר את דמותו הייחודית של אוסקר. לדוגמה, כשהמפעל היה בברזיליץ, נכנס אוסקר לבית-החולים ומצא בו אישה חולת שחפת. הוא ניגש אליה, ליטף את ראשה והתעניין אם יש לה בקשה כלשהי. האישה החולה ביקשה... תפוח-עץ! והרי למצוא תפוח-עץ בברזיליץ, בחורף האחרון של המלחמה, בוודאי לא היה עניין פשוט! אבל שינדלר החליט לקיים את בקשתה והביא לה תפוח-עץ.

כשאוסקר הגיע בפעם הראשונה לארץ, פרסמו מודעה על בואו בעיתון בשפה הפולנית. עם ירידתו מהמטוס, קיבלתי את פניו, ואז נשמעו קריאות "אוסקר! אוסקר! התברר שכ-250 איש הגיעו לקבל את פניו. בקבלת-הפנים החגיגית במלון שברחוב הירקון בתל-אביב, הגיעו כ-400 איש, על-אף שהצפי היה שיבואו כ-50. אני עצמי לא ידעתי מי מבין הניצולים של הרשימה עלו ארצה. הייתי בקשר עם בודדים. באותו אירוע הוחלט לרשום את השמות ואת הכתובות. היו שם 240 ניצולים עם משפחותיהם.

כשהחלו הדוברים להעלות זיכרונות, התברר שלכל דובר "שינדלר משלו". לפתע התחוויר שיש אין-ספור סיפורים לא-ידועים. החלטתי שצריך לתעד אותם. לא היה לי על מה לכתוב, ולכן רשמתי את הדברים על מפיות שהיו על השולחנות! כעבור שבועות אחדים, ביקשו תסריטאי Metro Goldwyn Mayer לביים סרט על סיפורו של שינדלר, הרבה לפני ששפילברג עשה זאת בעצמו. פפרברג, אף הוא מ"יהודי הרשימה", פנה אלי ושאל על חומרים מעניינים עבור הסרט. שלחתי אותם הסיפורים שלי קטתי באותו ערב מרגש בתל-אביב. בסופו של דבר, הסיפור המלא של שינדלר לא יסופר לעולם! כי יש כל-כך הרבה סיפורים שלא ניתן יהיה לכתוב הכול.

סליחה ומחילה בעת הלוויה

לסיכום, שלושה עשורים לאחר מותו של שינדלר, נדמה שיש מקום להיזכר בדבריו האחרונים של השופט בייסקי, עת נשא הספד ביום הלוויה לשינדלר:

הכבוד האחרון שאותו חולקים אנו לשינדלר האיש נערך על-פי טקס הדת שאליה הוא השתייך. אולם בעניין אחד מבקש אני לנהוג על-פי מנהג ישראל: מקובל אצלנו לאחר צידוק הדין לבקש סליחה ומחילה מנפטר על הפגיעות שפגעו בו בני סביבתו. ואני רואה חובה לבקש סליחה ומחילה מאוסקר שינדלר בשם כל הניצולים אשר בישראל ובפזורות הגולה – לא רק על הפגיעות אשר פגעו בו ביודעין ושלא ביודעין, אלא שלא עשינו די למענו, כפי שמחויבים היינו כלפי מציל ומיטיב מסוגו – והרבה פחות מכפי שהיה ראוי שיעשה לו. ברוך יהא זכרו.